

ПРАГМАСЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕМПОРАЛЬНИХ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ

У статті розглядаються прагмасемантичні особливості неномінативних мовних одиниць зі значенням темпоральності, які функціонують як дискурсивні маркери на дискурсивному рівні. Підставою для об'єднання темпоральних дискурсивних маркерів в один розряд стало інваріантне семантичне значення "зміна в часі", що є однаковим для всіх темпоральних дискурсивних маркерів. Прагматичні особливості темпоральних дискурсивних маркерів надають останнім можливість виконувати в дискурсі важливі функції.

У лінгвістичних дослідженнях останніх років важливе місце посідають проблеми, що пов'язані з особистим ставленням комуніканта до події й взагалі ставленням мовця до об'єкта мовлення [1: 300]. Серед мовних одиниць, які вживаються для вираження суб'єктивної інформації, знаходимо дискурсивні маркери зі значенням темпоральності, які стали **об'єктом дослідження** цієї статті. **Предмет дослідження** складають прагмасемантичні особливості темпоральних дискурсивних маркерів. Основною **метою статті** є встановлення закономірностей функціонування темпоральних дискурсивних маркерів у англійському дискурсі. Поставлена мета передбачає розв'язання наступних **завдань**: з'ясування частини мовного статусу темпоральних дискурсивних маркерів, виявлення компонентів значення, що складають семантичну структуру аналізованих мовних одиниць, дослідження прагматичних та функціональних характеристик темпоральних дискурсивних маркерів. **Актуальність обраної теми** визначається загальною тенденцією сучасних лінгвістичних студій до дослідження дискурсу в антропоцентричному ракурсі. **Матеріалом дослідження** слугували фрагменти дискурсу, узяті із прозових творів сучасних англійських письменників.

До дискурсивних маркерів зі значенням темпоральності відносяться мовні одиниці *at last, so far, already, still, yet, any/no longer, any/no more*. Автори граматики англійської мови традиційно відносять зазначені мовні одиниці до класу прислівників (подібна класифікація заснована ще на греко-римській традиції), тобто до класу слів із денотативно-референтною віднесеністю, які, як правило, виконують у реченні певну синтаксичну функцію. На наш погляд, така класифікація не відповідає сучасному погляду на природу та статус неномінативних мовних одиниць і не може застосовуватись у викладанні англійської мови як іноземної, оскільки, як показує наш викладацький досвід, неправильне розуміння мовних функцій призводить до граматичних помилок у мовленні. Особливо це стосується мовних одиниць *at last, so far, already* та *yet*, які, як правило, асоціюються в студентів з уживанням конкретної часової форми дієслова (наприклад, облігаторне вживання перфектних часів зі словами *already* та *yet*). Для визначення частини мовного статусу мовних одиниць, що аналізуються в статті, звернемося до наступного прикладу:

A uniformed guard opened the gates to the mansion, then nodded smartly to the driver as the long black Mercedes rushed by, in a hurry, as always. Mr. Carl Trudeau had the rear seat, alone, already lost in the morning papers. It was 7:30 a.m., too early for Saturday morning traffic in Palm Beach [2: 109].

Мовна одиниця *already* у висловленні *Mr. Carl Trudeau had the rear seat, alone, already lost in the morning papers* за своїми семантичними та функціональними характеристиками не може відноситись до класу повнозначних мовних одиниць – прислівників, оскільки, по-перше, позбавлена номінативно-референтного значення, а по-друге, не виконує в реченні жодної синтаксичної функції. Класичним критерієм з'ясування синтаксичної функції мовної одиниці в реченні, який відомий навіть школярам, є можливість постановки питання, але в даному випадку зазначений критерій не працює, оскільки до *already* неможливо задати питання, наприклад, *When?* або *How?*. Таким чином, за семантико-функціональними характеристиками аналізовану мовну одиницю не можна вважати прислівником на підставі того факту, що вона не має із класом прислівників нічого спільного. Аналогічний тест також свідчить, що до класу прислівників не можуть належати мовні одиниці *still, yet, at last, any/no longer, any/no more, so far*. Усі зазначені одиниці належать до класу службових слів, а саме, часток, які є неномінативними мовними одиницями. Основна функція часток реалізується в дискурсі, саме тому на мовленнєвому рівні їх можна віднести до функціонального класу дискурсивних маркерів [3: 31], оскільки вони здатні формувати структуру дискурсу, що буде доведено нижче.

Той факт, що службові слова зі значенням темпоральності позбавлені номінативно-референтного значення, не є підставою для висновку, що ці мовні одиниці взагалі позбавлені значення. Темпоральні частки є носіями особливої, "розмитої", семантики, яка виявляється шляхом логічної операції кореляції. Так, висловлення *Mr. Carl Trudeau had the rear seat, alone, already lost in the morning papers* співвідноситься на дискурсивному рівні із пропозицією *Mr. Carl Trudeau was not*

reading morning papers some time earlier, яка не знаходить свого формального вираження в дискурсі, але розуміється адресатом повідомлення завдяки оператору *already*. Таким чином, ця мовна одиниця здатна на дискурсивному рівні співвідносити експліцитну та імпліцитну пропозиції. Така унікальна можливість додавати до дискурсу імпліцитну інформацію характерна також для мовних одиниць *still, yet, at last, any/no longer, any/no more, so far*, які в нашій класифікації відносяться до темпоральних часток, оскільки в їхній семантичній структурі завжди присутній семантичний компонент "зміна в часі". Саме присутність інваріантного компонента "зміна в часі" у семантичній структурі темпоральних часток є підставою для об'єднання їх в одну групу.

Кожна з аналізованих темпоральних часток окрім інваріантного компонента "зміна в часі" має в семантичній структурі додаткові темпоральні компоненти, специфічні для кожної частки. Загальносемантичні значення темпоральних часток та парадигматичні (синонімічні) відносини, що існують між ними, можна схематично відобразити в таблиці. Варто, однак, зазначити, що трактувати службові мовні одиниці як синоніми лише на підставі їхнього подібного семантичного значення вважаємо некоректним, оскільки, як уже зазначалось вище, семантика темпоральних часток є процедурною й тому "розмитою", але вони суттєво відрізняються за своїми прагматичними ознаками. Прагматичні значення темпоральних часток нашаровуються на їхні семантичні значення й виявляються на дискурсивному рівні, що буде об'єктом лінгвістичного аналізу в наступних параграфах.

Таблиця 1.

Семантичні значення темпоральних дискурсивних маркерів

Темпоральний маркер	Семантичне значення
already	not earlier but NOW
at last	not earlier but NOW
any/no longer	earlier but not NOW
any/no more	earlier but not NOW
still	earlier and NOW but not later
yet	not NOW but later
so far	NOW but not later

Отже, як бачимо з Таблиці 1, основним семантичним компонентом усіх аналізованих мовних одиниць є співвіднесеність висловлення з темпоральною часткою з моментом часу, у який це висловлення вживається/промовляється і який є умовною точкою відліку – ЗАРАЗ (NOW), що, у свою чергу, співвідносить зміст мовної одиниці із чотирма ключовими координатами комунікативної ситуації – Я, ТИ, ТУТ, ЗАРАЗ. Із цього слідує висновок, що службові слова зі значенням темпоральності відіграють значну роль у побудові дискурсу як засоби, що, по-перше, сприяють перебігу та зміні дискурсивних тем [4: 675], по-друге, локалізують висловлення в часовому фреймі [5: 38]. Саме на підставі вищезазначених функцій аналізованих мовних одиниць вони визначаються нами як дискурсивні маркери.

Для з'ясування прагмасемантичних особливостей одиниці *already* звернемося до наступного фрагмента художнього дискурсу:

Casey felt the burn on Gail's cheeks as if she herself were the one blushing. "I don't know. It's way too early. We've only been on the date. He probably won't even call me again."

"Why wouldn't he call you again? Were you too easy? Did you sleep with him already?"

"Of course not. Honestly, Janine. Can we talk about something else?" [6: 66].

У наведеному прикладі до основного інваріантного семантичного значення *already* "зміна в порівнянні з минулим" додається семантичний компонент "нещодавня зміна", що є типовим для цієї мовної одиниці в деяких контекстах. Адресант шляхом уживання *already* надає імпліцитну інформацію, що зміна стану речей трапилась, на її думку, зарано: не варто переходити до більш близьких стосунків після першого побачення. У даному випадку завдяки семантиці темпорального протиставлення *already* виступає як ілокутивний індикатор непрямого мовленнєвого акту оцінки, який чітко розуміється адресатом та змушує її виправдовуватися, про що свідчить подальший контекст. Аналізована темпоральна частка стає компонентом стратегії хеджінгу, що є ефективним засобом дотримання Принципу Кооперації [7: 222-224] під час спілкування, і вживається в даному випадку з метою пом'якшення можливого негативного перлокутивного ефекту.

Варто також зазначити, що вживання *already* у запитальних висловленнях майже завжди є показником непрямого мовленнєвого акту, оскільки, на відміну від *yet*, ця темпоральна частка позбавлена інтерогативної функції й не є прямим запитом, тому вона вживається в запитальних реченнях лише із прагматичною метою. Так, наприклад, якщо порівняти два висловлення: *Are you leaving already?* та *Are you leaving yet?*, то лише друге буде розумітися як питання, на яке можна надати позитивну або негативну відповідь, в той час як перше буде розумітися як непрямий

мовленнєвий акт-спонукання, який свідчить про те, що адресант не чекає відповіді від адресата, а намагається змусити останнього залишитись.

У семантичному змісті темпорального маркера *at last* також присутній інваріантний компонент "зміна в порівнянні з минулим", але ця мовна одиниця суттєво відрізняється від *already* за своїми прагматичними ознаками, оскільки зміна в стані речей, яка імплікується, завжди є довгоочікуваною, про що свідчить наступний приклад:

"How's it going? Bridge, how's it going with Mark? You must be really pleased to get a boyfriend at last". "At last". Grrr. First jellyfish of the evening [8: 44].

Прагматичне значення довгоочікуваної зміни, що імплікується на дискурсивному рівні за допомогою *at last*, визначає ілюкативну силу висловлення *You must be really pleased to get a boyfriend at last* і виступає в даному випадку не тільки як індикатор непрямого мовленнєвого акту-оцінки, а також як компонент стратегії хеджингу, оскільки адресант натякає на той факт, що в Бріджит довго не було хлопця, тому що вона не досить приваблива. Бріджит добре розуміє прихований натяк і сприймає це як образу, на яку вона реагує також образою ("jellyfish" перекладається на українську мову "медуза", тобто, істота, що може ужалити).

Досить часто студенти, що вивчають англійську мову як іноземну, не знають різниці між службовими словами *at last* та *finally* і помилково вживають їх як синоніми. Пояснюється це тим, що обидва слова перекладаються на українську мову як "нарешті", "врешті" або "зрештою". Аналіз ілюстративного матеріалу свідчить, що в англійській мові ці слова синонімами не є, оскільки суттєво відрізняються за своїми функціональними характеристиками й належать до різних класів службових одиниць. Звернемось до наступного прикладу:

Neal found two beers in the minibar and fell into a nearby chair. He waited a few minutes, sipped his beer, then finally said, "Dad, who is Sammy Tin?" [9: 293].

Службове слово *finally* відноситься до класу текстових конекторів, основна дискурсивна функція яких – з'єднувати пропозиції, які завжди експліцитно виражені, у той час як дискурсивні маркер-частки з'єднують експліцитну пропозицію з імпліцитною, яка не знаходить у тексті формального вираження. Наприклад, висловлення *Bridget got a boyfriend at last* співвідноситься з імпліцитною пропозицією *Bridget did not have a boyfriend earlier*. У наведеному прикладі з *finally* цей текстовий конектор співвідносить експліцитні текстуальні пропозиції й уживається з метою позначення останньої дії в послідовному переліку інших дій (підкреслено в прикладі). Таким чином, заміна *finally* на *at last* (і навпаки) неможлива.

Мовні одиниці *any/no longer* та *any/no more*, що мають у своїй семантичній структурі компонент "припинення попереднього стану речей", мають однакову сферу дії. Варто, однак зауважити, що вибір одного із зазначених дискурсивних маркерів може залежати від інтенції мовця, оскільки, як показує ілюстративний матеріал, вживання частки *any/no more* свідчить про те, що продуцент висловлення розглядає зміну в часі, що сталася, остаточною та безповоротною. Вживання *any/no longer* імплікує в дискурсі інформацію про те, що припинення дії розглядається як тимчасове. Звернемось до наступного прикладу з *anymore*:

"I hope you like your new bed. It looks comfortable enough. It certainly should be – it cost a small fortune. I let the delivery guys take away the old bed. I figured we wouldn't need it anymore. It was always a little girly for my taste anyway" [6: 193].

Адресант уживає темпоральний маркер *anymore*, оскільки впевнений, що старе ліжко вже більше ніколи не знадобиться не тільки тому, що купив нове, а ще й тому, що старе ліжко виглядало занадто дівчачим.

У наступному фрагменті дискурсу темпоральний маркер *any longer* вживається з метою підкреслення того факту, що розслідування кримінальної справи пішло в напрямі, який суттєво відрізняється від попереднього, але продуцент висловлення (що є замовником злочину і якого цей новий напрям розслідування бентежить) сподівається, що ця зміна тимчасова.

"Maybe you sit down, Mr. Marshall", Detective Spinetti said. "You're looking a little pale."

"I don't want to sit down. I want to know why you no longer think this was an accident."

"Please, Mr. Marshall, I understand this is upsetting..."

"You're telling me somebody tried to murder my wife, for God's sake" [6: 51].

Семантичний зміст мовної одиниці *still* описується як "зберігання попереднього стану речей із перспективою зміни в майбутньому". Так, висловлення *He is still here* імплікує можливість/необхідність зміни в майбутньому: *He will not be here later*. Фактично *He is still here* складається із трьох висловлень, два з яких виражені імпліцитно: *He was here before*; *He is here*; *He will not be here later*. Таким чином, темпоральний маркер *still* має двонаправлену сферу дії – ретроспективну та проспективну. З метою аналізу прагматичних особливостей зазначеного дискурсивного маркера звернемось до наступного прикладу:

"Daddy, hi," Casey told him pushing herself up in bed.

"What are you doing still in bed?", he pivoted around on his heels and stared at Casey with disapproval [6: 310].

У наведеному фрагменті питання *What are you doing still in bed?* отримує ілокутивну силу непрямого мовленнєвого акту: квеситив транспонується в директив (*Wake up!*). Подібний приклад прагматичного транспонування висловлення знаходимо в Г. Г. Почепцова, який зазначає, що квеситивне по формі та змісту висловлення *Are you still here?* може мати ілокутивну силу ін'юнктива (*Go away at once!*) на підставі того факту, що мовець не очікує від слухача ніякої відповіді [10: 444]. На наш погляд, таке прагматичне транспонування наведеного висловлення можливо лише за рахунок присутності темпорального дискурсивного маркера *still*. В аналізованому дискурсивному фрагменті непрямий мовленнєвий акт стає складовим стратегії прихованого спонування до дії.

У семантичному змісті мовної одиниці *yet* присутня сема "майбутня зміна", що есплікується на дискурсивному рівні шляхом співвіднесення експліцитної пропозиції з імпліцитною. Так, у наступному прикладі темпоральний маркер *yet* має прямонаправлену сферу дії:

Many firms were beginning to see the first signs of stabilized rates for liability insurance protection. Nothing definite yet, but things looked promising [9: 433].

Як свідчить приклад, на семантичне значення майбутньої зміни, що є базовою для *yet*, нашаровується прагматичне значення впевненості мовця щодо очікуваної зміни. Це суттєво відрізняє аналізовану мовну одиницю від одиниці *so far*, що також належить до групи темпоральних маркерів і має аналогічний семантичний зміст. Однак, на відміну від *yet*, прагматичне значення *so far* есплікує лише надію мовця на зміну в майбутньому, але він зовсім у цьому не впевнений. У наведеному нижче прикладі основна функція *so far* – виразити сумнів адресанта щодо можливості зміни в майбутньому:

Buck again glanced at the 9-milimeter.

So far, he had received only one threatening phone call. He wasn't sure about the other managers. All had left Bowmore, and they did not keep in touch [2: 128].

Персонаж (Бак) сподівається, що зміна в майбутньому може не статися і йому дадуть спокій, про що свідчить вживання темпорального маркера *so far*.

Отже, здійснений аналіз дозволяє зробити наступні **висновки**: вживання мовних неномінативних темпоральних одиниць у якості дискурсивних маркерів, як правило, формально не пов'язане із часовою формою дієслова, оскільки темпоральні дискурсивні маркери виражають особисте ставлення мовця до предмета повідомлення, а форма дієслова вказує на конкретні часові параметри висловлення. Необхідність включення темпорального дискурсивного маркера у висловлення виникає лише тоді, коли адресант вважає за необхідне надати додаткові прагмасемантичні характеристики, що пов'язані з оцінним ставленням до наведеної інформації. Семантичне значення "зміна в часі", що є інваріантним для всіх темпоральних дискурсивних маркерів, надає їм змогу виконувати в дискурсі різноманітні прагматичні функції.

Перспективи подальшого дослідження полягають у вивченні прагматичного потенціалу дискурсивних маркерів інших функціональних розрядів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Радзівська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту : [монографія] / Тетяна Вадимівна Радзівська. – К. : ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2010. – 491 с.
2. Grisham J. The Appeal / John Grisham. – N.Y. : Bantam Dell, 2008. – 485 p.
3. Schiffrin D. Discourse Markers / Deborah Schiffrin. – N.Y. : Cambridge University Press, 1996. – 364 p.
4. Chafe W. The Analysis of Discourse Flow / Wallace Chafe ; [eds. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton] // The Handbook of Discourse Analysis. – Malden : Blackwell Publishing, 2003. – P. 673–687.
5. Дилтс Р. Фокусы языка. Изменение убеждений с помощью НЛП / Роберт Дилтс ; [пер. с англ. А. Анистратенко]. – СПб : Питер, 2000. – 320 с.
6. Fielding J. Still Life / Joy Fielding. – Doubleday : Seal Books, 2010. – 363 p.
7. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Герберт Пол Грайс // Новое в зарубежной лингвистике : сб. науч. статей / [сост. Нина Давидовна Арутюнова]. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. – С. 217–237.
8. Fielding H. Bridget Jones: The Edge of Reason / Helen Fielding. – L. : Picador, 2000. – 422 p.
9. Grisham J. The Broker / John Grisham. – N.Y. : Doubleday, 2005. – 307 p.
10. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике : [монографія] / Георгий Георгиевич Почепцов ; [сост., общ. ред. и вступ. статья : Ирина Семеновна Шевченко]. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. – 556 с.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Волкова Л. М. Прагмасемантические характеристики темпоральных дискурсивных маркеров.

В статье рассматриваются прагмасемантические особенности неноминативных языковых единиц со значением темпоральности, которые функционируют в дискурсе в качестве дискурсивных маркеров. Основанием для объединения темпоральных дискурсивных маркеров в один разряд стало инвариантное семантическое значение "перемена во времени", которое является одинаковым для всех темпоральных дискурсивных маркеров. Прагматические особенности темпоральных дискурсивных маркеров позволяют последним осуществлять в дискурсе важные функции.

Volkova L. M. Pragmatic and Semantic Characteristics of Temporal Discourse Markers.

The article focuses on pragmatic and semantic peculiarities of non-nominative language units with temporal meaning that perform the function of discourse markers at discourse level. Temporal discourse markers are united into one group based on their invariant semantic meaning "temporal change" that is identical for all of them. Pragmatic peculiarities of temporal discourse markers make it possible for them to perform important discursive functions.